

УДК 331.631.1

JEL Classification: J82, J43, M53, F15

DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2024.11\(44\).256-267](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2024.11(44).256-267)

С.В. Коваленко, асистент

Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Напрями збереження та розвитку трудового потенціалу аграрного сектору економіки в умовах євроінтеграції

Стаття присвячена питанням збереження та розвитку трудового потенціалу аграрного сектору економіки в умовах євроінтеграційних процесів. Розглянуто роль аграрної сфери у забезпеченні національної економічної і продовольчої безпеки, підкреслено важливість відтворення та ефективного використання її трудового потенціалу. Наведено специфічні риси функціонування аграрного сектору в контексті обраного Україною курсу щодо європейської інтеграції. Висвітлено сутність та складові трудового потенціалу у сучасних умовах. Деталізовано чинники, що справляють позитивний та негативний вплив на збереження і розвиток трудового потенціалу аграрного сектору вітчизняної економіки, а також результативність та ефективність його використання.

Здійснено аналіз основних соціально-економічних показників розвитку сільського господарства і сільських територій України упродовж 2010-2023 років, включаючи обсяги продукції сільського господарства та індекси цін на неї, чисельність сільського населення, зайнятість у сільському господарстві та рівень оплати праці.

Визначено ключові пріоритети відновлення на розвитку трудового потенціалу аграрної сфери економіки України в умовах євроінтеграції, такі як: адаптація законодавчої бази, дотримання міжнародних стандартів з якості, технічне переоснащення робочих місць, організація праці на інноваційних засадах і продуктивність трудової діяльності, запровадження дієвої системи мотивації і стимулювання працівників, якісний і безперервний професійний розвиток, зниження безробіття населення у сільській місцевості, залучення молоді до праці на підприємствах аграрного сектору, поліпшення демографічної ситуації у сільській місцевості, розвиток соціальної та інноваційної інфраструктури, використання кращого світового досвіду у цій сфері, активізація соціального партнерства, досягнення цілей сталого розвитку, забезпечення екологічності і розвиток «зеленої» економіки, диверсифікація напрямів діяльності у сільській місцевості.

трудоий потенціал, аграрний сектор, розвиток, інновації, євроінтеграція

Постановка проблеми. Для України як держави, що має гідні можливості щодо розвитку агропромислового комплексу, сприятливі природно-кліматичні умови, значні обсяги земель сільськогосподарського призначення, питання підвищення ефективності функціонування аграрної сфери є одним із основоположних в контексті забезпечення національної економічної і продовольчої безпеки. У свою чергу, сталий розвиток аграрної сфери економіки неможливий без якісного кадрового забезпечення, наявності трудового потенціалу, що здатний до ефективної праці й впровадження інновацій. Євроінтеграційні процеси посилюють вимоги щодо якості й конкурентоспроможності продукції аграрного сектору, зумовлюють потреби в адаптації та здатності розвивати власні конкурентні переваги на глобальному ринку.

На сьогодні функціонування аграрної сфери вітчизняної економіки супроводжується низкою проблем, зумовлених фінансово-економічною кризою, політичною нестабільністю, втратами й руйнуваннями внаслідок військових дій, дефіцитом інвестиційних ресурсів і нових технологій. Вкрай гострою постає проблема збереження та розвитку трудового потенціалу даної сфери, зважаючи на негативні демографічні і міграційні процеси, низький рівень мотивації і продуктивності праці, дефіцит професійних навичок і компетентностей, що актуалізує завдання пошуку шляхів поліпшення її кадрового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування, збереження та розвитку трудового потенціалу, а також зростання результуючих показників функціонування аграрної сфери вітчизняної економіки перебувають у полі постійної уваги багатьох науковців. Так, загальні засади розвитку трудового потенціалу, як об'єкту управлінської діяльності, досліджують у своїх наукових працях Васильчак С. та Штерма Т. [1; 23]. Федотова Т.А. розглядає специфіку трансформаційних процесів відносно зміни вітчизняного трудового потенціалу в умовах воєнного стану [20]. Напрямам розвитку аграрної сфери економіки України в контексті посилення євроінтеграційних процесів присвячені праці таких науковців, як: Гадзало Я.М. та Лузан Ю.Я. [2], Киценко О.П. [4], Паленичак О.В. [11], Решитько Т.В. [13], Шуст О.А., Варченко О.М., Крисанов Д.Ф., Драган О.О., Ткаченко К.В. [24], Спаський Г.В. [17]. Формування «зеленої» економіки й дотримання екологічних пріоритетів під час розбудови аграрного сектору висвітлюють Смолій Л.В. і Діхтяренко Н.В. [16], Шпикуляк О.Г., Білокінна І.Д., Березюк С.В., Ксенофонтова К.Ю. [22]. Студінська Г.Я. наводить специфіку впливу інновацій в аграрній сфері на розвиток економіки [19].

Комплекс різноманітних аспектів управління трудовим потенціалом, його формування, відтворення, збереження, розвитку, зайнятості, підвищення конкурентоспроможності, результативності та ефективності використання відображено у наукових дослідженнях таких фахівців, як: Зубрицька Я.О. [3], Корженівська Н.Л., Коваль Н.В. [5], Коротєєв М.А., Колесов О.С. [6], Лучик С.Д. [7], Молнар О.С., Важинський Ф.А., Кирлик Н.Ю. [8], Муравка П.П. [9], Пугач А.М. [12], Родіонов О.В., Родіонова О.Ю., Мірошніченко П.І., Родіонов С.О. [14], Русан В.М., Жураковська Л.А. [15], Стоянова-Коваль С.С., Попович В.В. [18], Чикуркова А.Д., Сірош О.С. [21].

Водночас, реалії сьогодення актуалізують завдання мінімізації втрат трудового потенціалу аграрного сектору, забезпечення його відтворення та розвитку у поточній і довгостроковій перспективах.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні сучасних трендів розвитку аграрного сектору економіки та його трудового потенціалу, обґрунтуванні пріоритетних засад відтворення трудового потенціалу та підвищення ефективності його використання з урахуванням існуючих проблем, викликів та загроз, а також можливостей, що створюються завдяки процесам євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Аграрний сектор вітчизняної економіки виступає базисом для забезпечення економічної і продовольчої безпеки держави. Попри те, що в Україні наявні значні природні ресурси й вона перебуває у кліматичній зоні, сприятливій для ефективної діяльності у сфері сільського господарства, дана сфера відзначається низкою деструктивних тенденцій. На сьогодні існує значна кількість проблемних аспектів, зумовлених неналежним кадровим забезпеченням сільськогосподарської галузі, що уповільнює її зростання. Фахівці акцентують увагу на низькому освітньому рівні працівників сільського господарства, значному старінні кадрового складу, високій плинності персоналу, недостатньому рівні технічного оснащення робочих місць, низькій продуктивності праці та дефіциті практичного досвіду з-поміж управлінців [3].

Роль аграрного сектору України в умовах сучасних соціально-економічних реалій важко переоцінити, оскільки він є пріоритетним в контексті здійснення виробництва й переробки продукції сільськогосподарського призначення, що забезпечує продовольчі потреби як населення нашої держави, так і низки інших країн світу завдяки налагодженій системі експорту. В умовах воєнного стану деструктивний вплив чинників різного характеру, які були притаманні також і довоєнній економіці, значно посилюється та загострюється [4].

Укладання Угоди про партнерство і співробітництво дозволило сформувати загальні умови співпраці нашої держави із країнами Європейського Союзу, створило низку додаткових можливостей для активізації аграрного сектору економіки, збільшення частки вітчизняних товаровиробників аграрної продукції на міжнародних ринках. Це стало можливим завдяки гармонізації законодавства України із вимогами європейського економічного простору у напрямках технічного регулювання, додержання санітарних і фітосанітарних норм, безпеки харчових продуктів, переміщення продукції аграрного сектору між ринками країн-партнерів [24].

Подальша інтенсифікація міжнародної співпраці в аграрному секторі економіки та подолання існуючих деструктивних тенденцій можлива завдяки збереженню та розвитку трудового потенціалу, від чого у значній мірі залежить спроможність до впровадження інновацій та зростання власних конкурентних переваг на глобалізованому ринку.

Відзначимо, що у загальному вигляді трудовий потенціал окремого працівника уособлює «фізичні, моральні і духовні якості людини, що впливають на його трудову діяльність і здатність досягати результатів в процесі праці» [14].

На рівні підприємства, згідно із визначенням, яке пропонують Чикуркова А.Д., Сірош О.С., трудовий потенціал може бути охарактеризований як «сукупні можливості працівників підприємства активно чи пасивно брати участь у виробничому процесі в рамках конкретної організаційної структури, виходячи з матеріально-технічних, технологічних та інших параметрів» [21].

Муравка П.П. трактує трудовий потенціал як «сукупність можливостей застосування праці в умовах соціально-економічної діяльності, що залежить від параметрів трудових ресурсів, рівня їх освіти, кваліфікації, морально-духовних цінностей, рівня технічного оснащення праці та способу її організації» [9].

Пугач А.М., розглядаючи специфіку формування й використання трудових ресурсів у вітчизняному аграрному секторі, наголошує, що цей процес передбачає, насамперед, «інвестування коштів у розвиток тих якостей і характеристик людини, які в подальшому зможуть дати можливість отримати людині як об'єкту інвестицій додатковий економічний та соціальний ефект» [12].

Васильчак С. та Штерма Т. визначають економічний вимір трудового потенціалу на рівні комерційних суб'єктів господарювання як «інтегральну сукупність наявних та майбутніх здібностей і можливостей працівників бізнес-структури, які реалізуються в процесі їхньої праці, виконання виробничих завдань та службових обов'язків в контексті реалізації стратегії функціонування та досягнення мети діяльності бізнес-структури» [1].

Штерма Т.В. конкретизує підхід до розуміння сутності трудового потенціалу на суспільному рівні, трактуючи його як «можливості економічно активного населення до праці, зумовлені в поєднанні як кількісних, так і якісних його характеристик, що реалізуються у наданні якісної суспільно-корисної праці і проявляються в здібностях, фаховості, навиках, компетентностях та інших людських якостях, які необхідні для виконання різних функцій та завдань, задоволення суспільних потреб» [23].

При цьому, до якісних показників стану формування та розвитку трудового потенціалу можуть бути віднесені «кваліфікація, освіта, уміння та навика, компетенції, досвід роботи», а кількісними його параметрами виступають «наявні ресурси праці (трудова ресурси)» [23].

Охарактеризуємо основні чинники, які мають позитивний або негативний вплив на збереження трудового потенціалу аграрного сектору економіки. Так, автори Чикуркова А.Д. та Сірош О.С. наголошують на важливості зростання продуктивності

праці в контексті подальшого розвитку аграрного сектору. При цьому, більш раціональне використання людських ресурсів чинить позитивний вплив як на аграрний сектор, так і на економіку у загальнодержавному масштабі. Питання формування й використання трудового потенціалу як один із найвагоміших елементів ресурсного забезпечення господарюючих суб'єктів є комплексним, оскільки передбачає врахування економічної, соціальної, демографічної, екологічної та інших сфер [21], досягнення цілей сталого розвитку.

Стоянова-Коваль С.С. і Попович В.В. відзначають, що на ефективність використання трудового потенціалу суб'єктів аграрного сектору економіки чинить вплив низка чинників, включаючи економічне становище держави в цілому, специфіку і стан реалізації аграрних реформ, міру використання інновацій у господарській діяльності, наявність новітніх технологій і засобів виробництва в аграрному секторі, природно-кліматичні умови та їх зміну, фінансовий стан суб'єктів аграрного ринку, їх зацікавленість у підвищенні ефективності використання наявного трудового потенціалу та його систематичному розвитку [18].

Пугач А.М. зауважує, що рівень продуктивності праці в аграрному секторі характеризується впливом сукупності факторів внутрішнього й зовнішнього рівня, виокремлюючи 3-поміж них: техніко-технологічні (інновації, рівень механізації галузі), організаційні (ступінь використання й завантаження наявних ресурсів суб'єктів аграрного сектору), соціально-економічні (наявність дієвої системи мотивації і стимулювання людських ресурсів аграрного сектору) [12].

3-поміж внутрішніх чинників, що впливають на стан трудового потенціалу суб'єктів аграрної сфери, слід відзначити: освітньо-кваліфікаційні характеристики зайнятих, їх статево-вікову структуру, стан здоров'я, наявність професійних якостей, досвіду практичної діяльності, рівень оплати і мотивації праці, моральні якості та здатність до колективної роботи. До зовнішніх чинників, відповідно, можуть бути віднесені: співвідношення попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці, його збалансованість у розрізі професій і спеціальностей, економічну, демографічну і політичну ситуацію в країні, вплив міграційних процесів світового масштабу [2].

Корженівська Н.Л. та Коваль Н.В. вважають, що на стан трудового потенціалу аграрного сектору чинять деструктивний вплив такі фактори: вкрай негативна демографічна ситуація та низька якість життя мешканців у сільській місцевості, незадовільний стан їх здоров'я, зростання обсягів міграційного відтоку, зокрема, молодих і кваліфікованих фахівців, низький рівень фінансової підтримки аграрної сфери з боку держави, незабезпечення належного рівня безпеки трудової діяльності, проблеми та ризики екологічного характеру [5].

Федотова Т.А. цілком слушно підкреслює, що в умовах сучасних реалій на економічний розвиток вкрай негативно впливають наслідки військового конфлікту, пов'язані зі зниженням можливості подальшого використання земельних ресурсів через мінування та забруднення територій, втратами виробничих потужностей, транспортних і логістичних зв'язків внаслідок обстрілів і руйнувань, погіршенням стану інфраструктури, відтоком людських ресурсів із сільської місцевості до міських поселень та за кордон, втратами життя і здоров'я громадян [20].

Гадзало Я.М. і Лузан Ю.Я. систематизують низку перешкод на шляху ефективного використання трудового потенціалу аграрної сфери економіки та її стійкого розвитку в цілому. Такі перешкоди пов'язані із низькою доступністю кредитних ресурсів та високою вартістю їх залучення, відсутністю належної державної підтримки розвитку переробки сільськогосподарської сировини та виготовлення

аграрної продукції з високим рівнем доданої вартості, недостатнім сприянням експорту продукції аграрного сектору, законодавчо-нормативними бар'єрами тощо [2].

Русан В.М. та Жураковська Л.А. акцентують увагу, що базисом формування трудового потенціалу аграрної сфери економіки є наявність сільського населення, що, в свою чергу, визначається демографічною ситуацією у сільській місцевості, забезпеченням балансу попиту і пропозиції, появою нових високопродуктивних робочих місць, створенням умов для ефективної зайнятості, рівнем економічної активності сільських мешканців та ін. На сьогодні трудовий потенціал аграрної сфери у кількісному вираженні суттєво скорочується за рахунок від'ємних значень природного приросту населення, дисбалансу на користь домінування населення старших вікових груп порівняно з громадянами молодшого віку [15].

У табл. 1 відображено динаміку зміни основних соціально-економічних показників розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні за період 2010-2023 років. Можемо констатувати, що обсяг продукції сільського господарства відзначався певними коливаннями за досліджуваний період, проте, загалом мав тенденцію до зростання, досягши максимального за період значення у 2021 році. У 2022 році унаслідок воєнних дій мало місце зниження цього показника, однак вже у 2023 році, попри всі труднощі воєнного стану, зафіксовано його зростання порівняно із попереднім роком. Аналогічно, індекс сільськогосподарської продукції у 2023 році склав 111,1% у постійних цінах 2021 року у порівнянні з минулим річним періодом.

Таблиця 1 – Основні соціально-економічні показники розвитку сільського господарства і сільських територій України у 2010-2023 роках

Рік	Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2021 року, мільйонів гривень)	Індекси сільськогосподарської продукції (у постійних цінах 2021 р., % до попереднього року)	Частка продукції рослинництва у загальному виробництві продукції сільського господарства, %	Частка продукції тваринництва у загальному виробництві продукції сільського господарства, %	Чисельність наявного сільського населення, млн осіб	Частка сільського населення, % до всього населення	Зайнятість населення у сільському, лісовому та рибному господарстві, тис. осіб	Середньомісячна номінальна заробітна плата у сільському, лісовому та рибному господарстві, гривень
2010	881904,0	98,6	71,7	28,3	14,5	31,4	3094,5	1472
2011	1060048,6	120,2	76,6	23,4	14,3	31,3	3393,8	1853
2012	1018706,6	96,1	74,4	25,6	14,2	31,2	3496,0	2086
2013	1157250,6	113,6	76,6	23,4	14,2	31,1	3577,5	2340
2014	1182710,1	102,2	77,2	22,8	14,1	31,0	3091,4	2556
2015	1125939,9	95,2	77,0	23,0	13,2	30,9	2870,6	3309
2016	1196874,2	106,3	78,9	21,1	13,2	30,8	2866,5	4195
2017	1170543,0	97,8	78,4	21,6	13,1	30,8	2860,7	6057
2018	1266527,7	108,2	79,8	20,2	13,0	30,7	2937,6	7557
2019	1284259,1	101,4	80,1	19,9	12,9	30,6	3010,4	8856
2020	1154549,0	89,9	78,3	21,7	12,8	30,5	2721,2	9757
2021	1344276,1	116,4	82,3	17,7	12,6	30,4	2692,7	12287
2022	1004178,3	74,7	79,1	20,9	12,5	30,3	x	13061
2023	1115463,0	111,1	81,1	18,9	x	x	x	x

Джерело: складено автором за даними [10]

У структурі сільськогосподарської продукції України традиційно домінувала галузь рослинництва, питома вага якої перевищувала 70%, а в окремі періоди, навіть

80%. У 2023 році частка продукції рослинництва складала 81,1%, відповідно, тваринництва – 18,9%.

Чисельність наявного сільського населення характеризувалася стійкою спадною тенденцією, зменшившись від 14,5 млн осіб у 2010 році до 12,5 млн осіб у 2022 році. Відповідно, частка сільського населення у загальній структурі всього наявного населення знизилася з 31,4% у 2010 році до 30,3% у 2022 році.

Кількість зайнятих у сільському, лісовому та рибному господарстві України також відзначалася коливаннями, досягнувши свого максимуму за аналізований період у 2013 році (3577,5 тис. осіб). За даними 2019 року вона складала 3010,4 тис. осіб, проте вже у 2021 році знов знизилася до 2692,7 тис. осіб.

Середньомісячна номінальна заробітна плата у сільському, лісовому та рибному господарстві держави мала тенденцію до зростання, досягнувши значення 13061 грн у 2022 році. Проте, вона залишалася відносно нижчою у порівнянні з деякими іншими видами діяльності. Так, за аналогічний рік цей показник становив 15176 грн у промисловості, 27986 грн у сфері фінансової та страхової діяльності, 30829 грн у сфері інформації та телекомунікацій [10].

Охарактеризуємо пріоритетні напрями збереження та розвитку трудового потенціалу аграрної сфери економіки, а також більш раціонального та ефективного його використання. До стратегічних пріоритетів у цьому контексті доцільно віднести сприяння інноваційно-інвестиційному забезпеченню, диверсифікацію видів діяльності у сільській місцевості, нарощування обсягів виготовлення органічної продукції, розвиток інфраструктури сільських населених пунктів, заохочення активізації діяльності суб'єктів малого й середнього бізнесу, розвиток зеленого туризму та інших видів активності у сільській місцевості [6].

Важливе значення мають наявність комплексної та цілеспрямованої державної підтримки аграрної сфери економіки, гідне ставлення з боку суспільства до праці зайнятих у цій сфері, здійснення інвестицій не лише у засоби виробництва, але й у збереження, відновлення та нарощування трудового потенціалу. Наявність інвестиційних вкладень та інноваційна активність формують передумови для зростання фондоозброєності, стан техніко-технологічного забезпечення господарської діяльності, рівень оплати праці та сукупних доходів мешканців сільської місцевості, створюючи належне підґрунтя для збереження й розвитку як трудового потенціалу, так і аграрної сфери економіки загалом [7].

В контексті реалізації та розвитку трудового потенціалу аграрної сфери актуальними є: справедлива вартість робочої сили; гідні умови праці; наявність можливостей для отримання якісної освітньо-професійної підготовки, системи безперервного професійного розвитку й підвищення кваліфікації; дієва система соціального захисту і забезпечення; збалансованість економіки на локальному й національному рівнях [21].

Як відзначають Молнар О.С., Важинський Ф.А., Кирлик Н.Ю., задля зростання ефективності функціонування аграрної сфери, забезпечення її гідних конкурентних позицій на міжнародних ринках важливими є як достатній рівень підтримки з боку держави, так і дослідження й імплементація кращого зарубіжного досвіду у цій сфері. Наприклад, позитивним чином зарекомендували себе у зарубіжних країнах всебічна державна підтримка фермерських господарств, застосування дієвого інструментарію регулювання аграрного ринку, стимулювання сільськогосподарських товаровиробників до поліпшення якісних і нарощування кількісних показників діяльності [8].

Студінська Г.Я. до ключових напрямів подальшого розвитку аграрної сфери відносить: напрям модернізації; напрям зростання врожайності (у галузі рослинництва)

та продуктивності (у галузі тваринництва); напрям поліпшення організаційних процесів. Це дозволить забезпечити зростання показників діяльності аграрної сфери економіки навіть за умов зниження кількості зайнятих у цій сфері. Реалізації зазначених напрямів сприятиме використання інновацій, у тому числі: технічних, технологічних, організаційних, соціально-економічних, інституційних і правових, маркетингових, екологічних [19].

Решитько Т.В. наголошує, що в умовах посилення євроінтеграційних процесів вагомими складовими вітчизняної політики в аграрній сфері виступають: поліпшення механізмів державного стимулювання розвитку виробників продукції сільськогосподарського призначення; сприяння комплексному розвитку сільських територій; активне залучення зовнішніх інвестицій та підвищення інвестиційної привабливості економічних суб'єктів аграрного сектору; вдосконалення соціальної та екологічної політики. Це, у свою чергу, потребує трансформації цінової, бюджетної, біржової, податкової, митної політики у напрямі її спрямованості на підвищення конкурентних переваг економічних суб'єктів аграрного сектору [13].

Крім того, не втрачає своєї актуальності й питання підвищення якісних показників сільськогосподарської продукції. Так, у розвинених державах світу на сьогодні діють чіткі вимоги щодо якості продовольчої продукції та сировини для її виготовлення, що потребує як гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародними нормами і стандартами [2], так і комплексного навчання зайнятих в аграрній сфері з питань якості.

Погоджуємося також з думкою Спаського Г.В. щодо високої міри залежності результатів діяльності галузі сільського господарства від стану природного середовища та змін клімату, що зумовлює потребу в адаптації до таких змін з боку господарюючих суб'єктів. Також, в умовах ринкових відносин вагомою значущістю набувають наявність високорозвиненої інфраструктури, здатної забезпечити злагоджену взаємодію всіх учасників – виробників продукції, посередників, продавців, сприяння стабілізації та росту рівня доходів мешканців сільських територій тощо [17].

Паленичак О.В. наголошує на доцільності впровадження наукоємних технологій в аграрній сфері, покращення інноваційної інфраструктури, техніко-технологічного переоснащення даної сфери, реалізації інноваційних проектів та ін. На сьогодні задля прискорення процесів євроінтеграції на перший план виступає також всебічне запровадження екологічних принципів, що передбачають додержання екологічних норм і стандартів, збереження природного середовища, підвищення соціальної відповідальності економічних суб'єктів та націленість на забезпечення сталого розвитку сільських територій [11].

Аналогічної точки зору дотримуються й вітчизняні дослідники Шпикуляк О.Г., Білокінна І.Д., Березюк С.В., Ксенофонтowa К.Ю., наголошуючи на важливості імплементації «зеленого» курсу в аграрній сфері економіки. Такий курс дозволить зміцнити рівень продовольчої і енергетичної безпеки, посилити конкурентні позиції товаровиробників, раціонально й ощадливо використовувати наявні ресурси [22].

Науковці Смолій Л.В. та Діхтяренко Н.В. наводять низку найголовніших інструментів, що дозволять запровадити «зелений» курс в аграрній сфері економіки. До цих інструментів відносяться: здійснення «зелених» інвестицій та інновацій, цифровізація аграрного виробництва, реалізація відповідних державних і місцевих планів і програм, застосування «зелених» технологій. Задля зростання екологічності аграрної сфери слід нарощувати обсяги фінансової підтримки з державних і недержавних джерел, здійснювати оцінку, моніторинг та контроль впливу певної

діяльності на природне середовище, мінімізувати розмір екологічних збитків, сприяти усуненню шкоди, завданої у сфері екології внаслідок військових дій [16].

На наше переконання, лише за рахунок запровадження комплексного підходу до розвитку аграрної сфери вітчизняної економіки, систематичного сприяння її розвитку на інноваційних засадах можливо забезпечити збереження та відновлення трудового потенціалу. Тому, відповідні найважливіші напрями в умовах євроінтеграції проілюструємо за допомогою рис. 1.

Євроінтеграційний контекст передбачає максимальне зближення законодавчої бази з питань функціонування аграрного сектору економіки, додержання міжнародних стандартів з якості продукції, трудових відносин між роботодавцями і працівниками, а також приведення її у відповідність зі світовими аналогами.

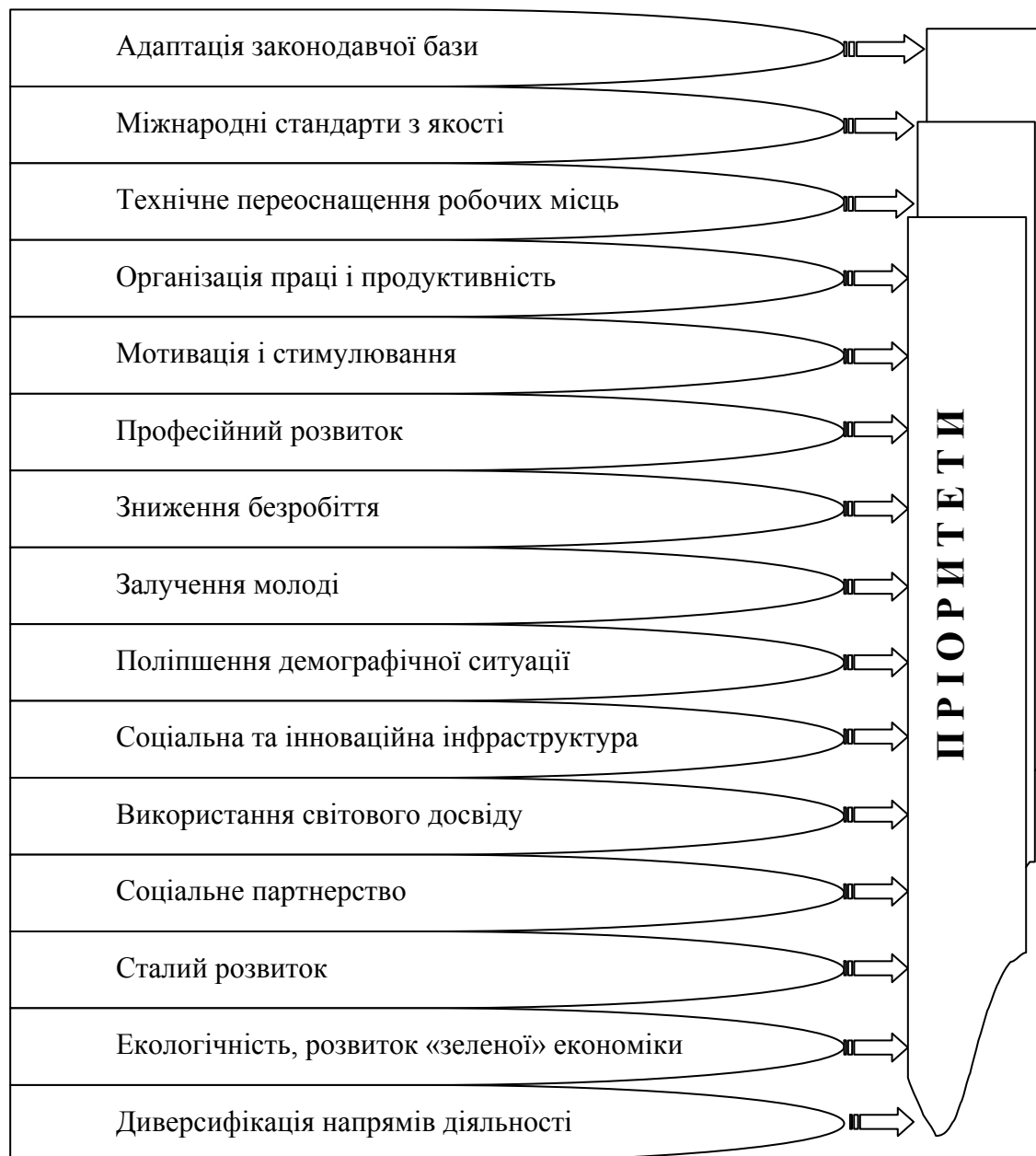

Рисунок 1 – Ключові пріоритети відновлення на розвитку трудового потенціалу аграрної сфери економіки України в умовах євроінтеграції

Джерело: складено автором

Зважаючи на використання в аграрному секторі України певної частки застарілих технологій, важливими питаннями є технічне переоснащення робочих місць, комплексна розбудова соціальної та інноваційної інфраструктури у сільській місцевості, залучаючи для цих цілей як власні кошти, так і ресурси бюджетів різних рівнів, міжнародних фондів і грантових програм.

Інноваційний підхід до організації праці в аграрному секторі та управління її продуктивністю передбачає: сприяння зростанню показників продуктивності; систематичний професійний розвиток людських ресурсів; зростання якості трудового життя; покращення соціально-психологічного клімату, лояльності та згуртованості працівників; сприяння розвитку творчості і застосуванню креативного підходу; збільшення гнучкості та адаптивності персоналу, його сприйнятливості до інновацій; постійне додержання балансу інтересів підприємств та їх персоналу [1].

Для сільської місцевості виняткової актуальності набувають питання покращення демографічної ситуації, зниження міграційних потоків, залучення молодих фахівців, у тому числі шляхом впровадження відповідних стимулів і заохочень.

Розвиток відносин соціального партнерства між бізнесом і громадами, підвищення соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору дозволить поліпшити загальну соціально-економічну ситуацію у сільській місцевості, зробити її більш привабливою для населення, підвищити рівень зайнятості і доходів працівників.

В умовах сучасних реалій вкрай важливо підтримувати баланс між економічними, соціальними та екологічними пріоритетами під час забезпечення життєдіяльності суб'єктів аграрного сектору, сприяти розвитку «зеленої» економіки та поліпшенню екологічного стану територій.

Важливим напрямом виступає також диверсифікація видів діяльності, що провадяться у сільській місцевості, доповнюючи її такими напрямками, як зелений туризм, виробництво органічної продукції, крафтові виробництва тощо.

Дотримання зазначених пріоритетів у сукупності сприятиме зростанню привабливості сільських територій для громадян, відновленню, накопиченню та розвитку трудового потенціалу аграрного сектору економіки України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження можемо констатувати, що аграрний сектор економіки є вкрай важливою складовою забезпечення економічної і продовольчої безпеки України. Рівень кадрового забезпечення цього сектору є недостатнім унаслідок деструктивних тенденцій, пов'язаних із демографічною кризою, наслідками воєнного стану, значним відтоком кваліфікованих фахівців із сільської місцевості, низьким рівнем оплати і умов праці, розвитку соціальної та інноваційної інфраструктури сільських територій.

Євроінтеграційні процеси формують додаткові можливості для вітчизняних економічних суб'єктів аграрного сектору економіки щодо експорту продукції, виходу на міжнародні ринки, й водночас, вплив відповідних ризиків і загроз залишається суттєвим. Аграрна сфера України потребує якісного і кваліфікованого трудового потенціалу, задля відновлення та розвитку якого слід запроваджувати комплекс заходів в управлінській, організаційній, законодавчій, фінансовій, економічній, інноваційно-інвестиційній, екологічній та інших сферах.

Перспективи подальших наукових досліджень у сфері збереження та розвитку трудового потенціалу аграрного сектору економіки полягають у необхідності пошуку дієвих засобів щодо уповільнення відтоку кваліфікованих фахівців із сільської місцевості, розробки комплексних програм кадрового забезпечення та поліпшення якісних характеристик працівників.

Список літератури

1. Васильчак С., Штерма Т. Трудовий потенціал як об'єкт менеджменту. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2023. Вип. 4. С. 605-612.
2. Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції. *Економіка АПК*. 2021. №8. С. 6-17.
3. Зубрицька Я.О. Результативність управління трудовим потенціалом аграрних підприємств: типові проблеми та шляхи оптимізації. *Економіка розвитку*. 2015. №2. С. 39-45.
4. Киценко О.П. Удосконалення принципів державної регуляторної політики в аграрному секторі економіки України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки*. 2023. №11. С. 16-21.
5. Корженівська Н.Л., Коваль Н.В. Вплив трудового потенціалу аграрного сектору на демографічну безпеку. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2019. Т. 24, Вип. 2. С. 16-19.
6. Коротєєв М.А., Колесов О.С. Формування зайнятості трудового потенціалу в аграрному секторі економіки України. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. №1. С. 27-35.
7. Лучик С.Д. Інвестиційно-інноваційний розвиток аграрних підприємств як чинник збереження трудового потенціалу села. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка*. 2011. Вип. 16. С. 290-295.
8. Молнар О.С., Важинський Ф.А., Кирлик Н.Ю. Світовий досвід формування та використання трудового потенціалу аграрного сектору та його державної підтримки: уроки для України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. №12. С. 9-13.
9. Муравка П.П. Сутність трудового потенціалу. Особливості його формування в умовах аграрного ринку. *Інноваційна економіка*. 2015. №2. С. 142-146.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 28.03.2024).
11. Паленичак О.В. Функціональні особливості екологоорієнтованого підприємництва в аграрному секторі в контексті євроінтеграції. *Агронаука і практика*. 2023. Вип. 2, Ч. 2. С. 38-43.
12. Пугач А.М. Основні підходи до формування та використання трудових ресурсів в процесі розвитку аграрного ресурсного потенціалу України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. №16. С. 121-124.
13. Решитько Т.В. Розвиток міжнародних торговельних відносин аграрного сектору економіки України в контексті євроінтеграції. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2023. Вип. 9. С. 117-124.
14. Родіонов О.В., Родіонова О.Ю., Мірошніченко П.І., Родіонов С.О. Трудовий потенціал в структурі формування безпеки й конкурентоспроможності аграрного підприємства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. Вип. 172. С. 46-54.
15. Русан В.М., Жураковська Л.А. Стан і проблеми відтворення трудового потенціалу аграрного сектору економіки України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. №4. С. 78-88.
16. Смолій Л.В., Діхтяренко Н.В. Стратегічні пріоритети розвитку «зеленої економіки» в аграрному секторі в умовах євроінтеграції. *Агроекологічний журнал*. 2023. №1. С. 6-15.
17. Спаський Г.В. Роль малого аграрного підприємства у розвитку сільських територіальних громад Закарпатської області в контексті євроінтеграції. *Економіка: регіональний розвиток та інновації*. 2023. №1-2. С. 84-99.
18. Стоянова-Коваль С.С., Попович В.В. Ефективність використання трудового потенціалу аграрними підприємствами. *Агросвіт*. 2014. №20. С. 15-18.
19. Студінська Г.Я. Вплив інновацій аграрної сфери на зміну секторальної структури національної економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2023. №10. С. 25-34.
20. Федотова Т.А. Трансформація трудового потенціалу національної економіки України в умовах воєнного стану. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2022. Т. 27, Вип. 3. С. 21-24.
21. Чижуркова А.Д., Сірош О.С. Теоретичні засади та особливості формування трудового потенціалу підприємств аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. 2014. Вип. 22. С. 134-138.
22. Шпикуляк О.Г., Білокінна І.Д., Березюк С.В., Ксенофонтова К.Ю. Інституційні аспекти становлення «зеленої» економіки в аграрному секторі України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки*. 2023. №8. С. 140-147.

23. Штерма Т.В. Теоретичні підходи до сутності, типології та особливостей формування трудового потенціалу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2023. №10. С. 85-91.
24. Шуст О.А., Варченко О.М., Крисанов Д.Ф., Драган О.О., Ткаченко К.В. Становлення єдиного нормативного простору аграрного сектору України з внутрішнім ринком ЄС: процеси і проблеми. *Економіка та управління АПК*. 2023. №2. С. 6-28.

References

1. Vasylychak, S., & Shterma, T. (2023). Labor potential as an object of management. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, 4, 605-612 [in Ukrainian]. DOI 10.58423/2786-6742/2023-4-605-612
2. Hadzalo, Ya.M., & Luzan, Yu.Ia. (2021). Development of the agricultural sector of the economy of Ukraine in the conditions of European integration. *Ekonomika APK*, 8, 6-17 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108006>
3. Zubrytska, Ya.O. (2015). Effectiveness of labor potential management of agricultural enterprises: typical problems and ways of optimization. *Ekonomika rozvytku*, 2, 39-45 [in Ukrainian].
4. Kytchenko, O.P. (2023). Improving the principles of state regulatory policy in the agrarian sector of the Ukrainian economy. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya: Yurydychni nauky*, 11, 16-21 [in Ukrainian]. DOI: 10.25313/2520-2308-2023-11-9391
5. Korzhenivska, N.L., & Koval, N.V. (2019). The influence of the labor potential of the agricultural sector on demographic security. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, 24, 2, 16-19 [in Ukrainian].
6. Korotieiev, M.A., & Kolesov, O.S. (2015). Formation of employment of the labor potential in the agrarian sector of the economy of Ukraine. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, 1, 27-35 [in Ukrainian].
7. Luchyk, S.D. (2011). Investment and innovation development of agricultural enterprises as a factor in preserving the labor potential of the village. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriya: Ekonomika*, 16, 290-295 [in Ukrainian].
8. Molnar, O.S., Vazhynskyi, F.A., & Kyrlyk, N.Iu. (2016). The world experience of forming and using the labor potential of the agricultural sector and its state support: lessons for Ukraine. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 12, 9-13 [in Ukrainian].
9. Muravka, P.P. (2015). The essence of labor potential. Peculiarities of its formation in the conditions of the agrarian market. *Innovatsiina ekonomika*, 2, 142-146 [in Ukrainian].
10. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (Last Accessed: 05.28.2024) [in Ukrainian].
11. Palenychak, O.V. (2023). Functional features of ecologically oriented entrepreneurship in the agricultural sector in the context of European integration. *Ahronauka i praktyka*, 2, 2, 38-43 [in Ukrainian]. DOI: 10.32636/agrosience.2023-(2)-2-5
12. Puhach, A.M. (2015). The main approaches to the formation and use of labor resources in the process of developing the agricultural resource potential of Ukraine. *Investysii: praktyka ta dosvid*, 16, 121-124 [in Ukrainian].
13. Reshytko, T.V. (2023). Development of international trade relations of the agrarian sector of the economy of Ukraine in the context of European integration. *Tsentrlnoukrajnskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky*, 9, 117-124 [in Ukrainian].
14. Rodionov, O.V., Rodionova, O.Iu., Miroshnychenko, P.I., & Rodionov, S.O. (2016). Labor potential in the structure of the formation of security and competitiveness of an agrarian enterprise. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, 172, 46-54 [in Ukrainian].
15. Rusan, V.M., & Zhurakovska, L.A. (2019). State and problems of reproduction of the labor potential of the agrarian sector of the economy of Ukraine. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 4, 78-88 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.04.08>
16. Smolii, L.V., & Dikhtiarenko, N.V. (2023). Strategic priorities for the development of the "green economy" in the agricultural sector in the conditions of European integration. *Ahroekologichnyi zhurnal*, 1, 6-15 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33730/2077-4893.1.2023.276721>
17. Spaskyi, H.V. (2023). The role of a small agricultural enterprise in the development of rural territorial communities of Zakarpattia Oblast in the context of European integration. *Ekonomika: rehionalnyi rozvytok ta innovatsii*, 1-2, 84-99 [in Ukrainian]. DOI 10.47279/Economy_2023-01-23
18. Stoianova-Koval, S.S., & Popovych, V.V. (2014). Efficiency of use of labor potential by agricultural enterprises. *Ahrosvit*, 20, 15-18 [in Ukrainian].

19. Studinska, H.Ia. (2023). Impact of innovations in the agrarian sphere on changes in the sectoral structure of the national economy. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 10, 25-34 [in Ukrainian]. DOI:10.5281/zenodo.10403188
20. Fedotova, T.A. (2022). Transformation of the labor potential of the national economy of Ukraine in the conditions of martial law. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomika*, 27, 3, 21-24 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2304-0920/3-93-4>
21. Chykurkova, A.D., & Sirosh, O.S. (2014). Theoretical principles and features of the formation of the labor potential of enterprises in the agrarian sector of the economy. *Zbirnyk naukovykh prats Podilskoho derzhavnogo ahrarno-tekhnichnoho universytetu*, 22, 134-138 [in Ukrainian].
22. Shpykuliak, O.H., Bilokinna, I.D., Bereziuk, S.V., & Ksenofontova, K.Iu. (2023). Institutional aspects of the formation of a "green" economy in the agricultural sector of Ukraine. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka»*. Serii: *Ekonomichni nauky*, 8, 140-147 [in Ukrainian]. DOI: 10.25313/2520-2294-2023-8-9138
23. Shterma, T.V. (2023). Theoretical approaches to the essence, typology and features of the formation of labor potential. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 10, 85-91 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10403288>
24. Shust, O.A., Varchenko, O.M., Krysanov, D.F., Drahan, O.O., & Tkachenko, K.V. (2023). Formation of a unified regulatory space of the agricultural sector of Ukraine with the EU internal market: processes and problems. *Ekonomika ta upravlinnia APK*, 2, 6-28 [in Ukrainian]. doi: 10.33245/2310-9262-2023-185-2-6-28

Snizhana Kovalenko, asistent

Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Directions of Preserving and Developing the Labor Potential of the Agrarian Sector of the Economy in the Conditions of European Integration

The paper is devoted to the issues of preserving and developing the labor potential of the agrarian sector of the economy in the context of European integration processes. The role of the agrarian sphere in ensuring national economic and food security is considered, the importance of reproduction and effective use of its labor potential is emphasized. Specific features of the agricultural sector functioning in the context of the European integration course chosen by Ukraine are distinguished. The essence and components of labor potential in modern conditions are highlighted. The factors that have a positive and negative impact on the preservation and development of the labor potential of the agricultural sector of the domestic economy, as well as the effectiveness and efficiency of its use, are detailed.

The analysis of the main socio-economic indicators of the development of agriculture and rural areas of Ukraine during 2010-2023 has been carried out, including the volume of agricultural products and their price indices, the size of the rural population, employment in agriculture and the level of wages.

The key priorities for the restoration of the development of the labor potential of the agricultural sector of Ukrainian economy in the conditions of European integration have been determined, such as: adaptation of the legislative framework, compliance with international quality standards, technical re-equipment of workplaces, organization of work on innovative principles and labor productivity, introduction of an effective system of motivation and stimulation employees, high-quality and continuous professional development, reduction of unemployment in rural areas, involvement of young people to work at enterprises of the agricultural sector, improvement of the demographic situation in rural areas, development of social and innovative infrastructure, using of the best global experience in this area, activation of social partnership, achievement of sustainable development goals, ensuring environmental friendliness and development of the "green" economy, diversification of activities in rural areas.

labor potential, agricultural sector, development, innovations, European integration

Одержано (Received) 29.03.2024

Прорецензовано (Reviewed) 25.04.2024
Прийнято до друку (Approved) 27.05.2024